

**APUNTS SOBRE LA PERCEPCIÓ
DE FRICATIUS I AFRICATS EN LLEIDATÀ**

JOSEFINA CARRERA SABATÉ
Universitat de Barcelona
jcarrera@ub.edu

RESUM

L'objectiu d'aquest treball és analitzar la percepció de la variabilitat observada en lleidatà entre: 1) africats i fricatius alveolopalatals sords i sonors en posició inicial i postconsonàntica i 2) presència o absència d'aproximant en fricatius alveolopalatals sonors i sords. S'han estudiat 39 parlants del dialecte lleidatà: a) 19 escolars (11 nens i 8 nenes de 9 a 10 anys, nascuts entre 1998 i 1999), i b) 20 universitaris (12 noies i 8 nois de 18 a 20 anys, nascuts entre 1988 i 1990). Les dades obtingudes es poden resumir de la següent manera: (1) les fricatives i africades sordes en posició inicial i postconsonàntica i també les fricatives sordes amb presència i absència d'aproximant es perceben i es discriminen millor que les sonores; (2) les consideracions subjectives dels parlants mostren que en les sibilants sonores hi ha una al·lofonia poc perceptible que es pot explicar per raons internes; l'alternança entre fricatives i africades sordes és força perceptible i la inseguretats lingüística que mostren els entrevistats en valorar aquestes consonants està determinada per l'edat; en les fricatives sordes, la presència o absència de iod és percebuda per gairebé tots els enquestats i la variabilitat entre aquestes formes no s'accepta.

Paraules clau: *percepció, fricatius, africats, lleidatà*.

ABSTRACT

The aim of this paper is to explore in a western dialect of Catalan (Lleidatà) the perception of the variability between: 1) voiced and voiceless alveolopalatal affricates and fricatives in initial and post-consonantal position and 2) presence or absence of [j] stemming from the segregation of the glide in voiced and voiceless alveolopalatal fricatives. I studied 39 Lleidatà speakers: a) 19 schoolchildren (11 boys and 8 girls aged 9 to 10 and born between 1998 and 1999), and b) 20 university students (12 females and 8 males aged 18 to 20 and born between 1988 and 1990). The data obtained can be summed up in the following way: (1) voiceless fricatives and affricates in initial and post-consonantal position and voiceless fricatives with and without glide are better perceived and discriminated than the voiced ones, (2) subjective considerations of speakers show that voiced sibilants have an imperceptible allophony, which can be explained through internal factors; variability between voiceless fricatives and affricates is quite perceptible and the linguistic insecurity showed by interviewees is determined by age of speakers; in voiceless fricatives, the presence or absence of glide is perceived by mostly all the judges and the variability between them is not accepted.

Keywords: *perception, fricatives, affricates, speech model of Lleida*.

1. INTRODUCCIÓ I OBJECTIU DE L'ESTUDI

La realització de les consonants sibilants alveolopalatals com a fricatives o africades en posició inicial i postconsonàntica i també la presència o absència de segregació de iod en la realització dels sons fricatius alveolopalatals intervocàlics han estat i són trets que, de manera general, s'han presentat per distingir els dialectes orientals i occidentals del català (vegeu Alcover 1908 [2003], Veny 1978, 1982). Tanmateix, aquesta divisió presenta una casuística més complexa. En primer lloc, i seguint Pradilla (2002: 303), el contrast fricatiu/africat és el reflex d'un canvi lingüístic que, diacrònicament, s'anomena desafricació. D'acord amb aquest plantejament, les varietats dialectals que mantenen la variant africada són més conservadores que les que no la mantenen.

En lleidatà, la realització de fricatives o africades en posició inicial absoluta de mot i de frase ha estat explicada de maneres diferents: pel que fa a la variant sonora ([d̪] o [ʒ]), Gili i Gaya (1931) i Martí (1970) afirmen que la pronúncia més genuïna és [ʒ], i Recasens ([1991]1996: 285) afegeix que, juntament amb [ʒ], la variant [d̪] apareix en pronúncia emfàtica. En aquest sentit, Casanovas i Creus (1999) no consideren que [d̪] sigui un tret idiosincràtic de la fonètica del lleidatà i el qualifiquen com un cas de variació lliure relacionable amb la velocitat d'elocució dels parlants. Tot i això, Gili i Gaya (1931), DCBV, Recasens ([1991]1996: 296-297), Solans (1996) i Carrera-Sabaté (en premsa) assenyalen que darrere bategant o vibrant sol aparèixer [ʒ], i darrere d'oclusiva oral, nasal i lateral, [d̪]. Carrera-Sabaté (en premsa) afegeix que en els altres contextos presenta una variació lliure que no depèn de registres de parla però que es pot veure influenciada per l'edat i els coneixements de català dels informants.

Quant a la variant sorda, la realització [t̪] és pròpia del lleidatà (vegeu, per exemple, Gili i Gaya 1931; Recasens [1991]1996: 284), per bé que s'hi detecta una lleu tendència a reduir i relaxar els trets articulitoris de [t̪] a favor de [t] (Vegeu Carrera-Sabaté en premsa). En posició postconsonàntica, darrere de qualsevol consonant, apareix [t̪] (Recasens [1991]1996: 296).

Pel que fa a la presència o absència de la segregació de iod, a grans trets, els dialectes orientals no segreguen la iod i els occidentals, sí. Cal tenir en compte, tanmateix, que els fricatius intervocàlics presenten comportaments excepcionals a la pròpia filiació dialectal; l'observació detallada d'aquesta situació permet adonar-

se, tal com expressa Pradilla (2002), que la distribució dialectal de la segregació de iod i el context d'aparició d'aquest fenomen no coincideixen entre fricatius sords i sonors per causes evolutives diferenciades.

A l'hora d'analitzar les característiques fonètiques que propicien la segregació de iod en els fricatius alveolopalatals, s'han proposat diferents opcions: 1) el context vocàlic precedent, de manera que *a*, *e* i *o* promouen la segregació de iod, tal com ocorre a *bajanada*, *vegi* i *bogeria* (vegeu Gili i Gaya 1931); 2) la situació del fricatiu, de manera que si es troba darrere de vocal tònica, la iod apareix més freqüentment, sobretot si el fricatiu és sord (Cerdà 1964); 3) *la major o menor energia expiratòria amb què s'articula un mot* (Coromines 1976: 48).

A banda d'això, per al lleidatà, Solans (1996) descriu la vigència del fenomen en diferents grups generacionals i només parla de distincions significatives en la segregació de iod entre els informants d'estatus social diferenciat. Carrera-Sabaté (2003) considera que aquest és un fenomen variable en les consonants fricatives alveolopalatals sonores i no està estratificat a partir de factors socials, per bé que es poden observar tendències lingüístiques que afavoreixen el manteniment de la iod, com és ara el cas de les paraules bisíl·labes i trisíl·labes amb la fricativa en posició posttònica i les que tenen el sufix *-ejar* o provenen de formes amb GY.

Finalment, en les fricatives sordes del lleidatà la segregació de iod es manté en tots els parlants i mots, ja sigui per causes articulatòries (ja que [j] i [ʃ] són més diferents que [j] i [ʒ]) o també per raons ortogràfiques, que passen per justificar la presència de l'aproximant a través de l'escriptura.

En un altre ordre de coses, en diferents estudis sobre percepció s'ha observat que les informacions fonètica i sociodialectal dels enunciatos estan lligades, atès que la informació fonètica és emmagatzemada al cervell i també ho és la informació sociodialectal (vegeu Goldinger 1997; Johnson 1997; Pierrehumbert 2001, 2002; Foulkes i Docherty 2006). Aquestes constatacions, aixoplugades sota el nom de teoria exemplar (vegeu Hay i Drager 2007), permeten explicar de manera conjunta algunes observacions provinents del camp de la sociofonètica, com ara la relació entre l'estratificació social de variables fonètiques i l'ús que se'n fa en diferents estils de parla. En aquest sentit, l'observació de la percepció i la subjectivitat dels parlants sobre un determinat fenomen variable, juntament amb altres factors externs, permet obtenir una visió força completa de les raons que motiven els parlants a emprar una forma lingüística concreta. I és que és el coneixement de les creences i les expectatives dels oients el que permet als parlants construir i modificar la pròpia llengua per tal d'aconseguir els objectius comunicatius proposats amb la màxima eficàcia.

En el cas dels fricatius i africats del lleidatà, després d'analitzar-ne les competències productiva i perceptiva en parlants de 3 a 70 anys d'una comunitat de parla de 3000 habitants, he observat una connexió entre l'acceptació de formes poc freqüents en lleidatà i els coneixements de català escrit, així com diferències en la capacitat de percebre variacions de fricatius i africats, que vénen determinades per factors biològics com l'edat i el procés d'aprenentatge de la llengua dels oients (vegeu Carrera-Sabaté 2003 i en premsa).

L'objectiu d'aquest treball és observar com és percebuda i valorada l'alternança entre fricatius i africats sords i sonors i també entre fricatius sords i sonors emesos amb segregació de *iod* i sense per part de dos grups de parlants lleidatans que es troben en fases d'aprenentatge diferents i determinar si el pes del procés d'aprenentatge i l'automatització de l'escriptura tenen alguna incidència en la percepció de la variació de les sibilants del lleidatà.

2. METODOLOGIA

2.1. Les variables socials

La variació fonètica que estudio només afecta individus que tenen el català com a L1. Per això, i tenint en compte la relativitat del concepte 'nadiu' explicat, entre altres, per Trudgill (1983), he escollit només parlants que han nascut en comunitats de parla properes a Lleida i que són fills de lleidatanoparlants. He analitzat dos grups de parlants: a) 19 nens de 9 a 10 anys (11 nens i 8 nenes nascuts entre 1998 i 1999) i b) 20 estudiants universitaris de 18 a 20 anys (8 nois i 12 noies nascuts entre 1988 i 1990). M'he centrat en aquests dos grups d'estudiants per tal de comparar dos estadis evolutius diferenciats:

1. nens en període d'escolarització, influenciats per les formes escrites, atès que es troben en un procés d'aprenentatge;
2. estudiants universitaris, que previsiblement no focalitzen tant l'atenció en l'escriptura perquè ja la tenen automatizada i per això les formes escrites no han d'exercir en ells una influència tan gran com en els informants més petits.

2.2. L'anàlisi: corpus i procediment

El corpus del test de percepció s'ha construït mitjançant diferents fenòmens variables del lleidatà per tal que els oients no focalitzessin l'atenció en un parell de fenòmens fonètics¹. Com que la percepció dels oients s'estructura a partir de les expectatives de cada individu, tal com ocorre amb les indicacions visuals en situacions de parla oral (vegeu alguns exemples a Campbell-Kibler 2006), he enregistrat únicament la veu d'un home lleidatà que ha pronunciat diferents frases i mots aïllats que contenen variació fonètica. Quan ha convingut, el senyal ha estat modificat acústicament mitjançant el programa Praat. Per a la selecció de les formes lèxiques he tingut en compte diferents graus de productivitat de les sibilants en el lèxic lleidatà.

L'anàlisi de la percepció s'ha dut a terme mitjançant dos tipus d'observacions:

1. una per determinar si després de sentir diferents frases els oients-jutges perceben com a estranys: a) l'absència d'africats sords i sonors en mots que presenten una productivitat variable d'africats (vegeu Carrera-Sabaté en premsa): *De xampú no en compra, compra xiclets; Posa les rodanxes de lluç a la planxa; No li agrada ni la carxofa ni l'orxata; És urgent que portis la targeta; Joier una mica jove*, i b) l'absència de segregació de iod en mots que es pronuncien amb l'aproximant palatal sorda i sonora en diferents freqüències (vegeu Carrera-Sabaté 2003): *Per dinar va menjar peix i maduixes; En aquella caixa hi ha les aixetes; Al dibuix que va guanyar el premi hi havia un vaixell; Van anar passejant fins a l'ajuntament; En aquell viatge la majoria es va marejar*. Els informants, després de sentir cadascuna d'aquestes frases, han respost per escrit la pregunta següent: *Nota/notes alguna cosa estranya en la pronunciació d'algun mot d'aquesta frase?* L'objectiu d'aquesta part és analitzar la capacitat dels informants de considerar [ʃ] i [ʒ] com a pronúncies estranyes quan se senten al lloc de la variació entre [tʃ]-[ʃ], [dʒ]-[ʒ], [jʃ]-[ʃ] i [jʒ]-[ʒ]. L'anàlisi de la subjectivitat ajuda a determinar el nivell de tolerància d'una comunitat de parla per determinades solucions fòniques i a entendre millor les temptatives dels parlants *to accommodate to or acquire higher status speech forms* (Trudgill 2003: 81).
2. una altra anàlisi ha estat utilitzada per conèixer si els informants discriminen les diferències fonètiques existents en un parell d'emissions

¹ Concretament, fenòmens de variació vocàlica en morfologia verbal.

d'una mateixa paraula². Els parlants han sentit formes lèxiques amb alternança entre fricatius i africats: *Escorxador*; *Xarxa*; *Parxis*; *Xampú*; *Clenxa*; *Julivert*; *Espanja*; *Objecte*; *Detergent*; *Angines*; *Targeta*; *Gelats*; *Àlgebra*³, d'una banda, i formes lèxiques amb presència i absència de iod, d'una altra: *Calaix*; *Dibuix*; *Maduixa*; *Caixer*; *Roja*; *Passejar*; *Col·legi*; *Batejar*; *Apujar*; *Pagès*; *Projecte*⁴. Les parelles de mots s'han sentit tres cops i els oients han hagut de respondre per escrit si eren pronunciades igual o diferent. Si els oients discriminaven la variació fonètica, responien les preguntes que segueixen per tal de poder observar-ne la subjectivitat: 1) *quina és la solució que consideres bona*⁵?; 2) *quina és la solució que utilitzes*? L'objectiu ha estat, primer, entreveure la capacitat dels informants per discriminar el contrast de pronúncies, i segon, analitzar les connotacions d'aquestes pronúncies segons les característiques dels parlants i segons el manteniment que presenta cada solució fònica en la comunitat de parla. Endemés, la comparació dels resultats provinents d'aquestes preguntes permet determinar l'índex d'*inseguretat lingüística* dels parlants, que s'obté quan hi ha decalatges entre el que es considera bo o correcte i el que es valora com a propi (vegeu Labov 1966, Marcellesi i Gardin 1974, Macaulay 1975 i Gadet 1989)⁶.

² Els mots s'han enregistrat dos cops quan el locutor ha estat capaç d'emetre'ls amb alternança fonètica; quan la dificultat ha estat més gran, s'ha gravat una forma i l'altra s'ha elaborat mitjançant la modificació del senyal obtingut prèviament.

³ Les formes seleccionades, que en lleidatà s'emeten amb africats en diferents freqüències, s'han triat a partir de quantificacions fetes per l'autora i que són prèvies a aquest treball i també a partir dels resultats que apareixen a Carrera-Sabaté (en premsa): *esponja* (100% [dʒ]), *clenxa* (96% [tʃ]), *xampú* (93% [tʃ]), *xarxa* (inicial: 45% [tʃ] / postconsonàntica: 48% [tʃ]), *gelats* (87% [dʒ]), *julivert* (75% [dʒ]).

⁴ Els mots utilitzats presenten un rendiment diferenciat de la segregació de iod: *apujar* (9% [jɜ]), *pagès* (15% [jɜ]), *batejar* (55% [jɜ]), *col·legi* (65% [jɜ]), *passejar* (66% [jɜ]), *roja* (68% [jɜ]), *calaix* (96% [jɜ]), *dibuix* (90% [jɜ]), *maduixa* (100% [jɜ]) i *caixer* (100% [jɜ]). (Vegeu Carrera-Sabaté 2003).

⁵ En aquest estudi, el terme solució *bona* és sinònim de forma *correcta* i també de forma *normal*. Segueixo el concepte coseriuà de *norma*, a través del qual es defineixen els aspectes habituals i correctes de la llengua. (Vegeu Coseriu ([1952] 1973).

⁶ L'anàlisi estadística de les dades recollides s'ha dut a terme mitjançant els programes Goldvarb 2001 i Statgraphics Plus.

3. RESULTATS

3.1. Detecció de fricatius

Les paraules *xampú*, *xiclets*, *rodanxes*, *planxa*, *carxofa* i *orxata*, sentides en un context semàntic i amb la fricativa sorda, s'han percebut com a estranyes en un 35% dels casos. D'entre les diferències en les valoracions segons les característiques socials dels informants (gènere, edat, estatus social), només ha resultat significativa l'edat, de manera que els nens de 9 a 10 anys consideren que la pronúncia amb fricatius sords al lloc d'africats sords és força normal (en un 79% dels casos -0,79-), mentre que els universitaris de 19 a 20 anys només l'accepten en un 49% (0,5) de les emissions⁷. A banda d'això, el context precedent a la sibilant també té pes en l'anàlisi, atès que els mots que es perceben amb més estranyament per tots els grups d'informant són els que s'han emès amb la fricativa darrere de vibrant (*carxofa* i *orxata*), seguits pels que tenen la fricativa en posició inicial de mot, sobretot *xampú*.

Els mots sentits amb fricatius sonors, *joier*, *jove*, *taronges*, *menjador*, *urgent*, *targeta*, es perceben com a estranys en un 11% dels casos, cosa que permet suposar un menor índex de perceptivitat dels sons sonors respecte dels sords. Pel que fa al context precedent a la sibilant, s'observa que les paraules començades per sibilant es perceben com a més estranyes que les altres, sobretot si es troben a principi de frase, com és el cas de *jove*, en què la pronúncia fricativa no ha estat acceptada en el 53% dels casos.

Les formes lèxiques *peix*, *maduixes*, *caixa*, *aixetes*, *dibuix* i *vaixell*, emeses amb fricatives sense segregació de iod, han estat considerades com a estranyes en un 17% dels casos. Les variables socials edat, gènere i estatus no permeten determinar matisos significatius en les valoracions i l'únic que s'observa és que quan la fricativa es troba prop del principi de la paraula, com és el cas d'*aixetes*, el grau d'acceptació és menor que el d'altres mots (0,65 vs 0,90)⁸.

Finalment, *passejant*, *ajuntament*, *majoria* i *marejar*, sentides sense segregació de iod, es perceben com a estranyes en un 5% dels casos. La sonoritat, com en el cas dels fricatius sentits al lloc dels africats, dificulta encara més la percepció de variacions en els sons sibilants palatals.

⁷ $p=0,0005$, logaritme de versemblança -140,223, X^2 : 15,217

⁸ $p=0,0027$; logaritme de versemblança= -101,504; $X^2=57,336$

3.2. Discriminació de fricatius i africats en mots aïllats i discriminació de fricatius amb segregació de iod i sense en mots sense context semàntic

Les paraules *escorxador*, *xarxa*, *parxis*, *xampú* i *clenxa*, sentides amb les palatals fricativa i africada sorda i sense context semàntic, han estat ben discriminades en un 94% dels casos.

Les formes sentides amb els correlats sonors, *julivert*, *detergent*, *esponja*, *objecte*, *angines*, *targeta*, *gelats* i *àlgebra*, han estat discriminades en un 37% dels casos. Els factors socials no han resultat ser significatius però sí el context que precedeix les sibilants, de manera que les formes lèxiques amb sibilants precedides per ròtiques presenten una probabilitat molt alta de ser discriminades (*detergent* 0,82; *targeta* 0,95⁹) i les que tenen les sibilants a principi de mot o després de consonants oclusives, nasals o laterals presenten una probabilitat de ser ben discriminades que oscil·la entre el 0,16 i el 0,32. Els índexs més baixos de discriminació s'han computat quan la sibilant es troba darrere de nasals o bé oclusives (*angines*, *objecte* i *esponja*); segurament, el caràcter oclusiu del context anterior s'arriba a percebre com la fase de tancament de l'africat.

Els fricatius amb presència i absència de iod de les formes *calaix*, *dibuix*, *maduixa* i *caixer* han estat ben discriminats en un 92% dels casos i no hi ha diferències significatives en la percepció que es puguin relacionar amb les característiques socials dels informants.

Quant als fricatius sonors de *roja*, *passejar*, *col·legi*, *batejar*, *apujar*, *pagès* i *projecte*, el percentatge de discriminació ha estat del 65%¹⁰. Les variables que permeten determinar més diferències perceptives són el gènere (els homes de tots dos grups d'edat discriminen menys -0,6- que les dones -0,79-) i la naturalesa de les paraules que s'han escoltat. En aquest sentit, l'aproximant [j] es percep millor quan segueix vocals mitjanes posteriors o baixes que quan segueix vocals mitjanes anteriors o altes (ex. *roja* -0,94-, *pagès* -0,79- i *projecte* -0,71- vs. *apujar* -0,52-, *col·legi* -0,54-, *batejar* -0,57- i *passejar* -0,62-), la qual cosa s'explica per la major diferència articulatòria que existeix entre aquestes vocals mitjanes posteriors o baixes i l'articulació alta de [j]. També s'ha percebut més bé l'aproximant en els

⁹ El logaritme de versemblança d'aquesta anàlisi és -131,636, el X², 60,971 i p, 0,0008.

¹⁰ Logaritme de versemblança: -147,314; X²=56,557; p=0,0032.

mots bisíl·labs, en consonància amb el fet que els mots curts es perceben millor que els llargs. (Veg. Samuel 1981)¹¹.

3.3. Subjectivitat dels oients-jutges

3.3.1. Solució valorada com a bona

A *escorxador*, *xarxa*, *parxís*, *xampú* i *clenxa*, la forma fònica que els oients-jutges han valorat com a bona es correspon tant amb la fricativa (57%) com amb l'africada (42%). Aquestes valoracions varien segons les formes lèxiques observades: a *escorxador* i *xarxa* el fricatiu s'ha considerat la forma bona en una probabilitat del 0,65 i 0,87; a les altres formes, *parxís*, *xampú* i *clenxa*, que s'utilitzen amb més freqüència, la probabilitat de considerar [ʃ] la solució bona és del 0,32, 0,51 i 0,41¹². Quant a les variables socials, els nois universitaris consideren [ʃ] bona en un percentatge més alt que les joves universitàries i també que tots els nens en període escolar. (Vegeu el gràfic de la figura 1).

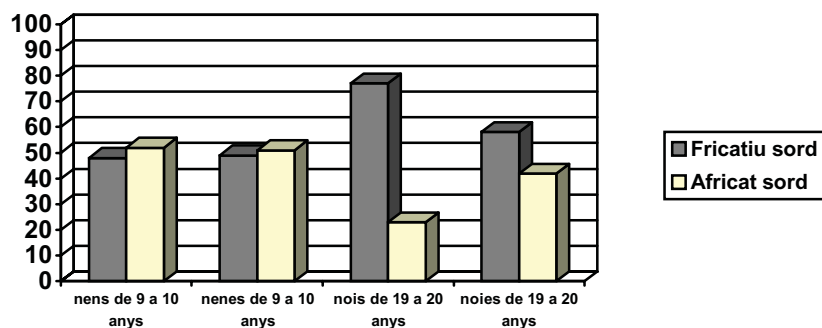

Figura 1. Solució considerada bona segons el gènere i l'edat dels enquestats, en percentatges.

¹¹ In longer words, listening conditions are more difficult, and there is less chance of picking up disconfirming evidence. The discriminability effect indicates that longer words provide more contextual cues, producing stronger expectations of the deleted phoneme. (Samuel 1981: 1130).

¹² Logaritme de versemblança: -106,339, X^2 : 42,557; $p=0,0246$.

A les formes amb consonants fricatives i africades sonores (*julivert, detergent, esponja, objecte, angines, targeta, gelats i àlgebra*), la fricativa s'ha valorat com la solució bona en un 75% dels casos. El context adjacent a la sibilant ha estat determinant a l'hora d'escollir la solució considerada bona, atès que, tal com s'ha observat a l'hora de descriure la distribució dels fricatius, darrere de vibrants [ʒ] té una productivitat alta en lleidatà i, per això, [ʒ] s'ha considerat bona en una probabilitat superior a 0,80¹³. Quant a les variables socials, no es detecten diferències significatives en les valoracions dels enquestats.

En les paraules amb fricatius sords, *maduixa, calaix, caixer i dibuix*, la solució que es considera bona en més del 90% dels casos és [jʃ]. Pel que fa a les variables socials, tampoc no s'observen diferències significatives.

A *roja, passejar, col·legi, batejar, apujar, pagès i projecte*, la probabilitat que els informants que han detectat el contrast d'articulacions consideri [jʒ] la forma bona és de 0,25 i només al mot *roja* la probabilitat és més alta (0,46). Raons articulatòries i perceptives expliquen aquest comportament en el sentit que la segregació de iod reforça l'articulació palatal i, de resultes d'això, quan la iod desapareix, la fricativa perd palatalitat i es pot percebre com a alveolar. Quant a les variables socials, els escolars accepten més [jʒ] que els universitaris (0,35 vs. 0,17)¹⁴.

3.3.2. Solució que els enquestats creuen utilitzar

A *escorxador, xarxa, parxís, xampú i clenxa*, els informants creuen pronunciar [tʃ] en uns percentatges propers al 75%. No s'observen diferències significatives determinades per la naturalesa dels mots, per bé que a *parxís*, el 95% dels que han valorat diuen que emeten [tʃ]. Quant a les variables socials, només es detecta una lleugera diferència entre els escolars i universitaris en el sentit que els universitaris consideren que utilitzen més [tʃ] (83%) que els escolars (60%).

En el cas de *julivert, detergent, esponja, objecte, angines, targeta, gelats i àlgebra*, els informants creuen utilitzar [ʒ] en un 74% dels casos i consideren que utilitzen

¹³ Logaritme de versemblança: -55,652, X²: 47,254; p=0,0100.

¹⁴ Logaritme de versemblança: -84,980, X²: 57,877; p=0,0023.

més [ʒ] en les paraules que contenen la sibilant precedida de ròtiques, paral·lelament al que han qualificat en valorar la solució bona. Les variables socials no aporten cap diferència significativa.

A *maduixa*, *calaix*, *caixer* i *dibuix*, [jʃ] és la forma que els informants creuen utilitzar en el 92% dels casos. Les variables socials no han resultat ser significatives.

Paral·lelament als resultats obtinguts de l'anàlisi de la forma bona, a *passejar*, *col·legi*, *batejar*, *apujar*, *pagès* i *projecte*, els informants que han detectat el contrast d'articulacions creuen utilitzar [jʒ] en una probabilitat de 0,25. *Roja*, tal com he explicat anteriorment, és l'única paraula que els enquestats consideren pronunciar amb [jʒ] en una probabilitat del 0,66. Quant als factors socials, els universitaris creuen utilitzar menys [jʒ] que els escolars (0,38 vs. 0,15)¹⁵.

3.3.3. Inseguretat lingüística

Els decalatges entre la solució considerada bona i la que es creu utilitzar a *escorxador*, *xarxa*, *parxís*, *xampú* i *clenxa* no arriben al 60% dels casos. La forma amb l'índex més elevat d'inseguretat és *xarxa*, en què el 47% dels informants creuen que [ˈʃarʃe] és la pronúncia bona i [ˈtʃartʃe] la que ells utilitzen. Quant a les variables socials, els informants universitaris presenten un índex més alt d'inseguretat lingüística que els escolars en valorar l'africada com a bona i la fricativa com a pròpia. (Vegeu el gràfic de la figura 2).

La inseguretat lingüística de les pronunciacions de *julivert*, *detergent*, *esponja*, *objecte*, *angines*, *targeta*, *gelats* i *àlgebra* no arriba al 10% de les valoracions. S'observa, en aquests casos, variació tant en la forma valorada com a bona com en la considerada pròpia, però no hi ha desajustaments entre totes dues percepcions.

A *maduixa*, *calaix*, *caixer* i *dibuix* i també a *roja*, *passejar*, *col·legi*, *batejar*, *apujar*, *pagès* i *projecte*, la inseguretat dels informants no arriba al 10%. Les paraules amb el fricatiu sonor presenten diferències entre els universitaris, que consideren la solució bona i pròpia [ʒ] en un 80% dels casos, i els escolars, que valoren [jʒ] com a solució bona i pròpia en un 40% dels casos i [ʒ], en un 54%.

¹⁵ Logaritme de versemblança: -78,402, X²: 57,313; p=0,0027.

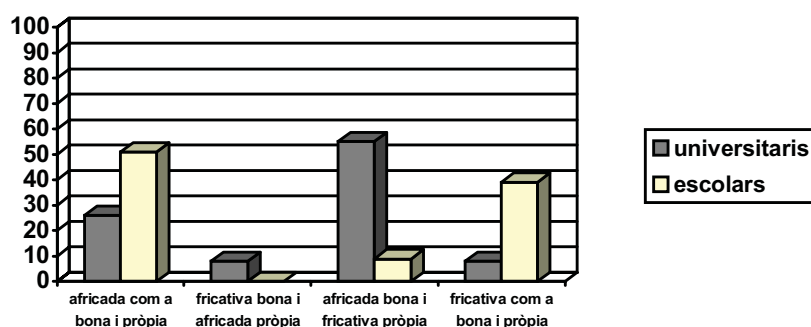

Figura 2. Percentatge de l'índex d'inseguretat lingüística en les paraules amb sibilants sordes segons l'edat dels informants.

4. DISCUSSIÓ

En termes generals, la percepció exerceix una forta influència sobre els sistemes fonològics, atès que *contrasts of weak perceptibility tend to be avoided in language. For example, sound differences that are relatively imperceptible tend not to be used contrastively in language* (Hume i Johnson 2001: 7). En aquest sentit, doncs, la percepció de la parla juga papers diferents a l'hora de conformar el sistemes fonològics: (a) evitar els contrastos que són poc perceptibles; i (b) evitar alternances fòniques importants.

En el cas de les sibilants del lleidatà, s'observen alternances que estan condicionades per la percepció:

1. Les sibilants sonores de les formes lèxiques *joier, jove, taronges, menjador, urgent, targeta, julivert, detergent, esponja, objecte, angines, targeta, gelats, àlgebra, passejant, ajuntament, majoria, marejar, roja, passejar, col·legi, batejar, apujar, pagès i projecte* presenten un índex de perceptibilitat força baix (vegeu els gràfics 3 i 4), i des d'un punt de vista articulatori s'ha observat molta variació en aquestes consonants (Recasens i Espinos, 2007 expliquen les alternances entre [(j)ʒ] i [dʒ] per la tendència universal que associa una major durada als obstruents sords

que als sonors). En termes generals, la percepció té la funció, sobretot, d'evitar contrastos poc perceptibles en les sibilants sonores.

2. A les paraules *xampú*, *xiclets*, *rodanxes*, *planxa*, *carxofa*, *orxata*, *escorxador*, *xarxa*, *parxís*, *clenxa*, *maduixa*, *calaix*, *caixer*, *dibuix*, *peix*, *caixa*, *aixetes* i *vaixell*, l'índex de perceptibilitat de les sibilants sordes és molt més elevat (vegeu els gràfics de les figures 3 i 4). En la producció l'ús de les formes fonètiques està condicionat lingüísticament (vegeu també Recasens i Espinosa, 2007). D'acord amb això, en les sibilants sordes, la percepció permet evitar alternances fòniques importants.

Com que la producció i la percepció lingüístiques estan interconnectades, les diferències perceptives detectades entre les sibilants sordes i sonores es poden relacionar amb qüestions de gest articulatori i de durada. I és que la major durada de les sibilants sordes (vegeu Recasens i Espinosa 2007) fa que siguin més estables que les sonores tant productivament com perceptivament.

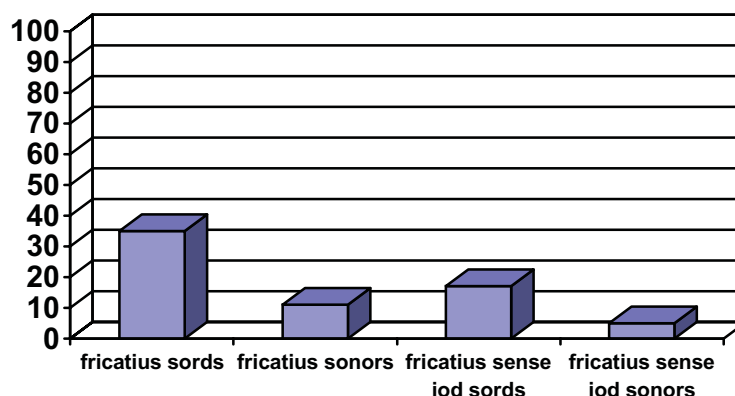

Figura 3. Percentatges d'estranyament després de sentir fricatiu al lloc d'africat i fricatiu sense iod al lloc de fricatiu amb iod.

L'índex de perceptibilitat de les sibilants en lleidatà també es veu determinat per factors contextuais, atès que es perceben millor quan estan a principi de mot i de frase i també quan van darrere de vibrant, tal com ocorre a *carxofa*, *targeta*, *jove* o

aixetes. Les variables socials no semblen exercir una influència decisiva en la percepció d'aquests sons (els sons fricatius sords sentits al lloc dels africats sords han estat els únics menys tolerats pels universitaris que pels escolars; en els altres casos les diferències no han estat significatives). Tot plegat indica que, en el escolars i universitaris, l'escriptura no exerceix sistemàticament una influència determinant en la percepció, i per això segurament és el sistema fonològic el que regula la percepció de les sibilants en aquests oients.

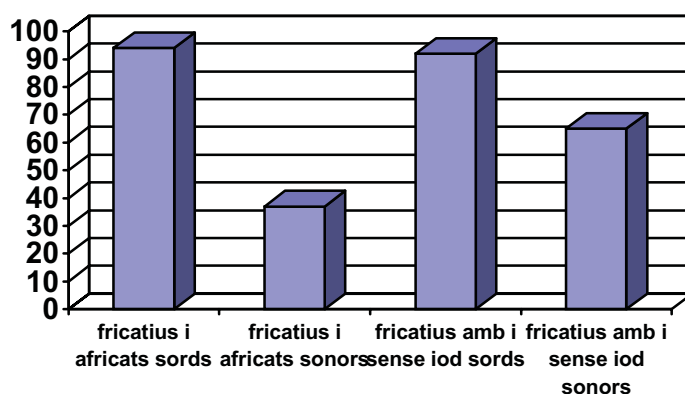

Figura 4. Percentatges de discriminació després de sentir mots aïllats emesos amb alternança entre fricativus i africats i fricativus amb i sense iod.

L'anàlisi de la subjectivitat dels enquestats sobre les solucions fòniques que consideren bones i que creuen utilitzar permet classificar les sibilants en tres grups: 1) africats-fricativus sords, 2) africats-fricativus sonors i fricativus sonors amb presència i absència d'aproximant, 3) fricativus sords amb presència i absència d'aproximant.

1. L'alternança africats-fricativus sords és la que conté un índex d'inseguretat lingüística més alt entre els enquestats: les africades sordes s'han valorat com a solucions bones en un 50% i com a formes que es pronuncien en un 75% dels casos. El grup més inestable és el d'homes universitaris, que consideren [ʃ] la solució bona i [tʃ] la que utilitzen. Aquesta alternança indica l'inici d'un procés de canvi fonètic.

2. L'alternança de fricatius sords amb presència i absència d'aproximant és pràcticament inexistent en el sistema fonològic dels enquestats, atès que pràcticament tots consideren [jʃ] la solució bona i pròpia. Segurament, i tal com apunta Pradilla (2002), als fricatius sords [j] es veu potenciada en contacte amb [ʃ] perquè no comparteixen sonoritat. A més a més, en l'ortografia de les paraules amb fricatius sords apareix la grafia *i*, cosa que provoca, sens dubte, que [jʃ] sigui la solució emesa més recurrentment i que, al mateix temps, es valori com a forma bona.
3. L'alternança africats-fricatius sonors i fricatius sonors amb presència i absència d'aproximant presenta molt poca variació quan s'ha de determinar la solució bona i la que es creu utilitzar: [ʒ] és la forma bona i la que s'utilitza en una probabilitat de 0,75. En aquest grup, per tant, l'alternança observada en la producció és al·lofònica i força inconscient.

5. COROL·LARI

En lleidatà, la variació de fricatius i africats postalveolars sords i sonors i la dels fricatius postalveolars sords i sonors amb presència i absència de iod es troba en tres estadis productius i perceptius diferenciats:

1. Els fricatius i africats postalveolars sords (*xampiú*, *clenxa*) es distingeixen articulatòriament i perceptivament; l'estudi de la subjectivitat dels parlants sobre aquesta al·lofonia fricatiu/africat del lleidatà permet observar inseguretats lingüístiques d'alguns parlants i, per tant, un procés inicial de canvi fonètic.
2. Els fricatius postalveolars sords amb presència i absència d'aproximant (*calaix*, *maduixa*) es distingeixen articulatòriament i perceptivament. Aquesta variació no constitueix al·lofonia i els enquestats només consideren la fricativa amb segregació de iod la forma genuïna del lleidatà.
3. En els fricatius postalveolars sonors (*esponja*, *detergent*, *roja*, *pagès*), que es distingeixen articulatòriament però no sempre perceptivament, s'observa una al·lofonia que està determinada per causes internes i, en alguns casos, sembla que la variant africada o la presència de [j] reforça

l'articulació postalveolar en determinades formes lèxiques i evita així l'ambigüitat semàntica entre algunes formes com *roja* i *rosa*. Segurament, la menor durada de les sibilants sonores respecte de les sordes explica que l'africada i l'aproximant siguin imperceptibles per a la majoria de parlants.

Aquesta divisió pot tenir una incidència directa en la variació fonètica del lleidatà i en possibles canvis fonètics posteriors i no sembla que aquests canvis tinguin relació amb els processos d'aprenentatge dels individus: les sibilants sonores difícilment tendiran a modificar-se i segurament mantindran l'al·lofonia descrita per causes internes; les sordes podran seguir dos camins: a) mantenir l'articulació com un tret idiosincràtic del sistema fonològic del lleidatà i en consonància amb les formes de la llengua escrita (seria el cas de [jʃ]), o b) simplificar l'articulació de manera deliberada tot seguint una lleu tendència a la relaxació dels africats sords detectada en lleidatà (vegeu Carrera-Sabaté en premsa). Segurament, les causes socials hi tindran un pa-per rellevant, ja sigui per mantenir els trets diferencials de la pròpia comunitat de parla o per adaptar-se al mercat lingüístic en què es trobin els parlants (Bourdieu 1992).

AGRAÏMENTS: Aquest treball s'ha beneficiat de l'ajut a projectes d'investigació referència HUM2007-65531/FILO. Agraïxo la col·laboració dels mestres i estudiants del CEIP Teresa Bergadà d'Alguaire, així com l'ajut d'alguns professors i estudiants de l'EPS de Lleida.

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, A. M. (1908): «Una mica de dialectologia catalana». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 4, pp. 194-305. [A partir de l'edició en cd-rom de M. P. Perea, 2003]
- ALCOVER, A. i MOLL, F.B. (1980): *Diccionari Català Valencià Balear*, Palma de Mallorca, Moll.
- BOURDIEU, P. ([1984] 1992): *Questions de Sociologie*, Paris, Minuit.
- CAMPBELL-KIBLER, E. (2006): *Listener perceptions of sociolinguistic variables: the case of (ing)*.

http://www-personal.umich.edu/~kbck/KCK_diss.pdf#search=%22%20perception%20vowel%20Valerie%20Fridland%20and%20Kathryn%20Bartlett%22

- CARRERA-SABATÉ, J. (2003): «Aproximació a la segregació de iod en lleidatà». *Catalan Review*, 17, 2, pp. 35-52.
- CARRERA-SABATÉ, J. (en premsa): «Affricates in Lleidatà», a D Preston i J Stanford (eds.): *Quantitative Sociolinguistics Studies*, John Benjamins.
- CASANOVAS, M. i CREUS, I. (1999): «Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi», *Zeitschrift Für Katalanistic*, 12, pp. 83-108.
- CERDÀ, R. (1964): *Las fricativas prepalatales catalanas*, tesi de llicenciatura, UB.
- COROMINES, J. (1976): «El parlar de Cardós i Vall Ferrera», *Entre dos llenguatges*, vol. 2, Barcelona, Curial, pp. 29-67.
- COSERIU, E. (1952): *Teoría del lenguaje y lingüística general*, [*Language Theory and General Linguistics*], Madrid, Gredos, 1973.
- FOULKES P. i G. J. DOCHERTY (2006): «The social life of phonetics and phonology», *Journal of Phonetics*, 34, 4, pp. 409-438.
- GADET, F. (1989): *Le Français Ordinaire*, Paris, Colin.
- GILI I GAYA, S. (1931): *Estudi fonètic del parlar de Lleida. Miscelánea Filológica dedicada a D. Antonio Ma. Alcover*, Palma de Mallorca, Círculo de Estudios, pp. 195-203.
- GOLDINGER S. (1997): «Words and voices: perception and production in an episodic lexicon» a K Johnson i JW Mullenix (eds.): *Talker Variability in Speech processing*, Londres, Academic Press, pp. 33-66.
- HAY, J. i K. DRAGER (2007): «Sociophonetics». *Annual Review of Anthropology*, 36, pp. 89-103.
- JOHNSON K. (1997): «Speech Perception without speaker normalization: An exemplar model» a K Johnson i J. W. Mullenix (eds.): *Talker Variability in Speech processing*, Londres, Academic Press, pp. 145-165.
- HUME, E. i K. JOHNSON (2001): «A model of the Interplay of Speech Perception and Phonology» a E. Hume i K. Johnson (eds.) *The role of Speech Perception in Phonology*, San Diego, Londres, Academic Press, pp. 3-26.

-
- LABOV, W. (1966): *The Social Stratification of English in New York City*, Washington D.C, Center for Applied Linguistics.
- MACAULAY, R. (1975): «Negative Prestige, Linguistic Insecurity, and Linguistic Self-Hatred», *Lingua*, 36, pp. 147-161.
- MARCELLESI, J. B. i GARDIN, B. (1974): *Introduction à la Sociolinguistique. La Linguistique Sociale*, Paris, Larousse.
- MARTÍ, J. (1970): *Contribució A L'estudi Del Dialecte Occidental*, Tarragona, Diputació Provincial de Tarragona.
- PIERREHUMBERT J. (2001): «Exemplar dynamics: Word frequency, lenition and contrast», a J. Bybee i P. J. Hopper (eds.): *Frequency Effects and Emergent Grammar*, Amsterdam, John Benjamins, pp.137-58.
- PIERREHUMBERT J. (2002): «Word-specific phonetics» a C. Gussenhoven i N. Warner (eds.): *Laboratory Phonology*, 7, Berlín/Nova York, Mouton de Gruyter, pp. 101-139.
- PRADILLA, M. À. (2002) «Ensordiment, espirantització i fenòmens que afecten les sibilants », a J. Solà; M. R. Lloret; J. Mascaró i M. Pérez-Saldaña (eds.): *Gramàtica del Català Contemporani*, Barcelona, Empúries, pp. 287-318.
- RECASENS, D. (1996): *Fonètica Descriptiva del Català*, Barcelona, IEC, 1999.
- RECASENS, D. i A. ESPINOSA (2007): «An electropalatographic and acoustic study of affricates and fricatives in two Catalan dialects», *Journal of the International Phonetic Association*, 37, pp. 143-172.
- SAMUEL, A. (1981) «The Role of Bottom-Up Confirmation in the Phonemic Restoration Illusion», *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 7, 5, pp. 1124-1131.
- SOLANS, E. (1996): *Estudi fonètic sobre la parla de Lleida*, Lleida, IEL.
- TRUDGILL, P. (1983): *On Dialect*, Nova York, New York U.P.
- TRUDGILL, P. (2003): *A Glossary of Sociolinguistics*, Edimburg, Edinburg Univ. Press.
- VENY, J. (1982): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Moll, 3a. ed..
- VENY, J. (1978): *Estudis de geolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.
-